

Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Τμήμα Ιστορίας & Φιλοσοφίας της Επιστήμης

Το ‘τέλος’ του βίου στον Πυρρώνειο Σκεπτικισμό

Ελένη Αγγέλου

Περίληψη

Η παρούσα εργασία μελετά το 'τέλος', το σκοπό δηλαδή της Πυρρώνειας φιλοσοφίας με αποκλειστική αναφορά στις *Πυρρώνειες Υποτυπώσεις* του Σέξτου Εμπειρικού. Στο πλαίσιο αυτό, διερευνώνται ερωτήματα που αφορούν στο κριτήριο του βίου κατά τους Πυρρώνειους καθώς και το κατά πόσον μπορεί να θεωρηθεί ελκυστικό αυτό το είδος βίου σύμφωνα με τον Σέξτο Εμπειρικό. Το ευρύτερο ερώτημα που τίθεται είναι αν πράγματι μπορεί τελικά να ζήσει ο Πυρρώνειος σε συμφωνία με τον Σκεπτικισμό του.

Περιεχόμενα

I. Εισαγωγή.....	4
II. Το κριτήριο του βίου.....	7
III. Το ‘τέλος’ του Πυρρώνειου Σκεπτικισμού.....	9
IV. Ο Πυρρώνειος βίος.....	12
V. Επίλογος.....	14
Βιβλιογραφία.....	15

I. Εισαγωγή

Προτού αναφερθεί κανείς σε οτιδήποτε πιο συγκεκριμένο σχετικά με τον αρχαίο σκεπτικισμό, είναι σκόπιμο να επισημάνει ορισμένα στοιχεία που αφορούν στην σημασία του σκεπτικισμού.

Καταρχάς, ο ίδιος ο όρος σκεπτικισμός νοηματοδοτείται πλήρως διαφορετικά στους αρχαίους χρόνους από ότι στη νεότερη και σύγχρονη φιλοσοφία. Από τον René Descartes και τον David Hume, η σημασία του σκεπτικισμού και του σκεπτικού ή σκεπτικιστή στοχαστή μεταβάλλεται δραστικά και προσδιορίζεται ως ένας άνθρωπος που αμφιβάλλει για την πραγματικότητα, για τις πηγές τις γνώσεις και την εγκυρότητα των προτάσεων που αναφέρονται στον κόσμο. Αυτός είναι ο σκεπτικιστής της νεοτερικότητας.

Ο αρχαίος Σκεπτικός από την άλλη, μπορεί να ταξινομηθεί με βάση δύο σχολές: τον Ακαδημικό ή Ακαδημαϊκό Σκεπτικισμό (3^{ος} – 1^{ος} αιώνας π.Χ.) με σημαντικούς εκπροσώπου τον Αρκεσίλαο και τον Καρνεάδη και αργότερα, τον Πυρρώνειο σκεπτικισμό, η (επαν)ίδρυση του οποίου οφείλεται στον Αινησίδημο (1^{ος} αιώνας π.Χ.) και κύριος εκπρόσωπος του είναι ο Σέξτος Εμπειρικός (2^{ος} αιώνας μ.Χ.).

Ο Σκεπτικισμός στην αρχαιότητα δεν αφορά ένα συγκεκριμένο ερώτημα αλλά οφείλει, όπως άλλωστε κάθε συνεπής φιλοσοφική προσέγγιση της εποχής, να προτείνει μια απάντηση στο ερώτημα του κάθε απλού ανθρώπου που δεν είναι άλλο από το «πως θα ζήσω τη ζωή μου καλύτερα;»

Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που παρουσιάζει ο Πυρρώνειος Σκεπτικισμός έγκειται στην προτροπή για αδιάκοπη έρευνα την οποία όπως αναφέρει ο Σέξτος, οι δογματικοί φιλόσοφοι (όπως οι Περιπατητικοί, οι Επικούρειοι, οι Στωικοί αλλά και οι Ακαδημαϊκοί) έχουν εγκαταλείψει, έχοντας την εντύπωση ότι αρκούν τα δόγματά τους προκειμένου να είναι ολοκληρωμένη η φιλοσοφική τους δραστηριοποίηση.¹

Ο Αινησίδημος, στη συνειδητοποίηση ότι η Ακαδημία έχει ταχθεί στο μέρος μιας δογματικής κατεύθυνσης και επομένως δεν είναι «πιστή» στο Σκεπτικισμό, κινητοποιείται στην επανίδρυση του Πυρρωνισμού ορίζοντας με την ονομασία αυτή ως πρώτο ιδρυτή τον Πύρωνα τον Ηλείο (4^{ος} – 3^{ος} αιώνας π.Χ.). Το κυρίαρχο πρόβλημα του Ακαδημαϊκού Σκεπτικισμού είναι ότι εφόσον δεν αφήνει γραπτά δεν δύναται να απαντήσει στο θεμελιώδες ερώτημα «ποια είναι η φιλοσοφία σας;» και έτσι δεν μπορεί να έχει θέση σε εγχειρίδια της εποχής που παρουσιάζουν φιλοσοφικές προσεγγίσεις και κατά τον τρόπο αυτό τις καθιστούν εγγύτερες στο κοινό.

Προκειμένου να απαντήσει κανείς στο ερώτημα ποιο είναι το τέλος της Πυρρώνειας φιλοσοφίας, καλείται να απαντήσει αρχικά στο γιατί να είναι κανείς Πυρρώνειος Σκεπτικός και τι είναι αυτό που τον διαφοροποιεί από τις άλλες μορφές σκεπτικισμού του αρχαίου κόσμου.

Ο Σέξτος Εμπειρικός, στο έργο του *Πυρρώνειες Υποτυπώσεις* αναλαμβάνει να εκθέσει ακριβώς τις προτάσεις του Πυρρωνισμού. Ο Πυρρωνισμός είναι

¹ *ΠΥΙ*, 1.2.1-1.3.1.

«έρευνα» και «αγωγή».² Ο Σέξτος, σε ένα πεδίο εννοιολογικά ναρκοθετημένο θα λέγαμε από τους Δογματικούς φιλοσόφους, αποπειράται να εκθέσει τις «φωνές» (εκφορές) του Σκεπτικού και να καταστήσει γνωστή τη φιλοσοφική του κατεύθυνση με τις *Υποτυπώσεις* του και σε ένα ευρύτερο κοινό.

² *ΠΥΙ*, 1.4.1.

II. Το κριτήριο του βίου

Το ερώτημα που καλούμαστε να απαντήσουμε είναι ίσως το πιο κρίσιμο για το φιλοσοφικό στοχασμό κατά τους αρχαίους χρόνους και εξακολουθεί ως ένα βαθμό να είναι τουλάχιστον για τις πρακτικές και εφαρμοσμένες πτυχές της σύγχρονης φιλοσοφίας. Πρόκειται για το πρακτικό κριτήριο του βίου, το οποίο ο Σέξτος Εμπειρικός παρουσιάζει στις *Πυρρώνειες Υποτυπώσεις* του απευθυνόμενος τόσο στον απλό άνθρωπο, τον ιδιώτη, όσο και στον επαγγελματία φιλόσοφο.

Αναλύοντας τη σημασία του κριτηρίου, ο Σέξτος αναφέρει ότι το κριτήριο εννοείται με δύο τρόπους. Είναι από τη μια εκείνο που λειτουργεί ως εγγύηση για τη διάκριση μεταξύ πραγματικού και μη πραγματικού και από τη άλλη, συνιστά κριτήριο της πράξης δηλαδή, είναι ένας γνώμονας για το πώς να επιλέγουμε τι θα πράξουμε στη ζωή μας.³

Ο Σέξτος χρησιμοποιεί τον όρο «φαινόμενο» λέγοντας ότι αυτό αποτελεί «κριτήριον τῆς σκεπτικῆς ἀγωγῆς».⁴ Επειδή, όπως επισημαίνει ο Σέξτος, δεν θα ήταν δυνατόν να παραμένουν οι Σκεπτικοί αδρανείς, ακολουθούν τα φαινόμενα χωρίς να προχωρούν στις απόκτηση πεποιθήσεων. Μάλιστα, η πρακτική του βίου του Σκεπτικού είναι τετραμερής. Το πρώτο μέρος αφορά στην καθοδήγηση από τη φύση (*ἐν ὑφηγήσει φύσεως*), το δεύτερο στον καταναγκασμό από τα παθήματα (*ἐν ἀνάγκῃ παθῶν*), το τρίτο στην παράδοση των νόμων, των εθίμων και των

³ ΠΥ, I, 121.

⁴ ΠΥ, I, 122.

συνηθειών (*ἐν παραδόσει νόμων τε καὶ ἐθῶν*) και το τέταρτο αφορά στη διδασκαλία των τεχνών (*ἐν διδασκαλίᾳ τεχνῶν*).⁵

Όλα αυτά, καθοδηγούν τη ζωή του Σκεπτικού ο οποίος τα δέχεται «*ἀδοξάστως*» δηλαδή, δίχως να συνιστούν πεποιθήσεις. Γίνεται φανερό από τον Σέξτο ότι «*κατά τὴν βιωτικὴν τήρησιν*» είναι απαραίτητη η συμφωνία με τα τέσσερα μέρη αυτής της πρακτικής του βίου υπό την έννοια ότι χωρίς αυτά τα μέρη ο Σκεπτικός θα υποπέσει σε απραξία, όπως άλλωστε έχουν σπεύσει να τον κατηγορήσουν οι Δογματικοί φιλόσοφοι σύγχρονοί του.⁶

Ο Σκεπτικός, βέβαια, δεν προχωρά σε αποφάνσεις που να έχουν αξιώσεις αλήθειας, απλά εκφράζει κάτι που του συμβαίνει παθητικά, δεν είναι παρά «*απαγγελία πάθους*». Αποβάλλει κατά τον τρόπο αυτό ο Σκεπτικός μια κατηγορία ταραχής, εκείνη που σχετίζεται με θέματα πεποίθησης.

⁵ ΠΥ, Ι, 1.23-1.24.

⁶ Χαρακτηριστική η περίπτωση των Στωικών των οποίων σημείο αντεπίθεσης συνιστά η κατηγορία στους Σκεπτικούς ότι με το κριτήριό τους οδηγούν στην απραξία, ενώ δεν απαντούν σε τίποτα που να έχει νόημα.

III. Το ‘τέλος’ του Πυρρώνειου Σκεπτικισμού

Ένα σημαντικό στοιχείο που ο Σέξτος προσφέρει αφήνοντας μια γραπτή παρακαταθήκη για τον Σκεπτικισμό είναι πως ο Πυρρωνισμός δεν είναι απλά τρόπος ζωής ή μια τάση που αφήνεται στην προσωπικότητα και ιδιοσυγκρασία του κάθε ανθρώπου. Ο Σέξτος, παρουσιάζει και θεμελιώνει τον Σκεπτικισμό ως μια φιλοσοφία που ναι μεν δεν ομοιάζει με τους Δογματικούς αφού δεν καταλήγει σε θέσεις και πεποιθήσεις αλλά, δύναμι μπορεί να ενταχθεί στην επίσημη φιλοσοφική διδασκαλία και να συγκροτήσει Σχολή.

Με αυτό το αίτημα συνδέεται η έννοια του ‘τέλους’, του σκοπού της Σκεπτικής. Καλείται εδώ ο Σκεπτικός να καταστήσει σαφές ότι δεν πρόκειται για μια απροσδιόριστη και αφηρημένη περιδιάβαση στο φιλοσοφικό κόσμο αλλά ο Σκεπτικισμός του έχει σκοπό, τον οποίο ο Σέξτος τοποθετεί αρχικά ως εξής: *«ἔστι μὲν οὖν τέλος τὸ οὐ χάριν πάντα πράττεται ἢ θεωρεῖται, αὐτὸ δὲ οὐδενὸς ἔνεκα»*.⁷ Ο σκοπός δηλαδή, είναι αυτό για χάρη του οποίου όλα γίνονται αλλά ο ίδιος δεν γίνεται για χάρη κανενός. Ονομάζει το σκοπό *ἀταραξία*, στην οποία ο Σκεπτικός σκοπεύει να φτάσει υπό μια ευρύτερη έννοια σκοπού, χωρίς πραγματικά να το επιδιώκει όπως θα το επεδίωκε ένας Δογματικός φιλόσοφος.

Στον ίδιο τον ορισμό του Σκεπτικισμού ο Σέξτος περιγράφει πως οι Σκεπτικοί φτάνουν εξ’ αιτίας της ισοσθένειας μεταξύ των αντιτιθέμενων πραγμάτων και λόγων, πρώτα στην *ἐποχή* και μετά στην *ἀταραξία*. Η *ἀταραξία* αφορά στα σχετιζόμενα με την πεποίθηση και επιτυγχάνεται με τρόπο παθητικό καθώς ο

⁷ ΠΥ, I, 1.25.

Σκεπτικός αποβάλλει την ταραχή που επιβάλλει η ανωμαλία των πραγμάτων στην οποία ο ίδιος είναι περισσότερο από τους άλλους ανθρώπους ευαίσθητος.

Επειδή ο Σκεπτικός δεν υιοθετεί απόψεις, είναι ο μόνος που όπως υποστηρίζει ο Σέξτος, συνεχίζει την έρευνα εν αντιθέσει με τους φιλοσόφους που καταλήγουν με βεβαιότητα στις θέσεις τους. Ο Σκεπτικός χαρακτηρίζεται με τρεις τρόπους: είναι ζητητικός, απορητικός και εφεκτικός. Η διαδικασία της ζητήσεως και της απορίας είναι αυτή που θα καταστήσει τον Σκεπτικό εφεκτικό καθώς θα οδηγηθεί στην *έποχή* μέσα από μια εμφανή αμηχανία που του δημιουργείται να δώσει την συγκατάθεσή του ή να αρνηθεί ολοκληρωτικά μια πρόταση.⁸

Ο Σκεπτικός απέχει από την εκφορά κρίσεων και επέχει. Η *έποχή* δεν είναι κάποιο είδος αυθαίρετης άρνησης για συναίνεση. Προκύπτει από την ισοσθένεια των λόγων την οποία διαπιστώνει ο Σκεπτικός φιλόσοφος δηλαδή, το γεγονός ότι σε κάθε επιχείρημα αντιτίθεται ένα άλλο επιχείρημα που έχει το ίδιο σθένος, την ίδια ισχύ με το αρχικό.⁹

Η *άταραξία* ακολούθησε τυχαία όταν ο Σκεπτικός υιοθέτησε την *έποχή*, κατανοώντας ότι, όπως σημειώνει ο Σέξτος, για εκείνον που έχει πεποιοθήσεις αναφορικά με τη φύση των πραγμάτων και πιστεύει πως κάτι είναι εκ φύσεως καλό ή κακό, η ταραχή είναι αναπόφευκτη. Στην αντίθετη περίπτωση βρίσκεται ο Σκεπτικός που μη έχοντας άποψη για τη φύση των πραγμάτων καθ' εαυτά,

⁸ ΠΥ, Ι, 1.7.1.

⁹ ΠΥ, Ι, 1.202.

αποφεύγοντας δηλαδή, να τα χαρακτηρίζει ως φύσει καλά ή κακά, αποφεύγει ταυτοχρόνως και την ταραχή.¹⁰

Ο Σέξτος χρησιμοποιεί ένα αλληγορικό παράδειγμα προκειμένου να δείξει πως φτάνει ο Σκεπτικός στον σκοπό του, στην *άταραξία*. Διηγείται την ιστορία του ζωγράφου Απελλή¹¹ που θέλησε μια μέρα να απεικονίσει τον αφρό στο στόμα ενός ζωγραφισμένου από τον ίδιο αλόγου. Ενώ αποτύγχανε τη μια φορά μετά την άλλη, απηύδησε (*ἀπειπεῖν*) και έριξε τελικά το σφουγγάρι με το οποίο καθάριζε τα χρώματα από τα πινέλα του στον πίνακα ως ένδειξη κούρασης και αγανάκτησης. Και τότε ο αφρός αυθόρμητα σχηματίστηκε πάνω στην εικόνα του αλόγου.¹²

Κατά τρόπο ανάλογο με αυτόν, ο Σέξτος παρουσιάζει την κατάληξη στην *άταραξία*. Οι Σκεπτικοί ενώ αρχικά είχαν την ελπίδα πως θα μπορούσαν να αποκτήσουν την *άταραξία* αποφασίζοντας για τα φαινόμενα και τα νοούμενα, αντιλαμβανόμενοι ότι αδυνατούν να πράξουν κάτι τέτοιο, επείχαν. Με την *έποχή* τυχαία έφτασε η *άταραξία*, δεν είχαν φανταστεί με άλλα λόγια, εξ αρχής ότι η *έποχή* είναι αυτή που θα τους κάνει να αταρακτῆσουν. Η ορθή εφαρμογή της αρχής της ισοσθένειας είναι αυτή που θα οδηγήσει τον Σκεπτικό απρόσμενα στην *άταραξία*.

¹⁰ ΠΥ, Ι, 1.27-1.28.

¹¹ Σημαντικός ζωγράφος των Ελληνιστικών χρόνων.

¹² ΠΥ, Ι, 1.28.

IV. Ο Πυρρώνειος βίος

Το ερώτημα που τίθεται εν προκειμένω είναι γιατί να επιλέξει κανείς τον Πυρρώνειο τρόπο ζωής. Ο Σέξτος θα απαντούσε ότι σε αντίθεση με τους κοινούς ανθρώπους που ταραζονται με το καθετί επειδή αντικρίζουν τα πράγματα έχοντας ήδη θεμελιωμένες ακλόνητες πεποιθήσεις για αυτά, ο Σκεπτικός ενοχλείται μόνο από εκείνα που του επιβάλλονται κατά τρόπο αναγκαστικό. Αυτά μπορεί να είναι για παράδειγμα γεγονότα όπως το κρύο ή η δίψα. Ο ίδιος όμως δεν πιστεύει ότι αυτά είναι από μόνα τους κακά και έτσι δεν τα βιώνει ως ταλαιπωρίες που προκαλούν ταραχή. Είναι κατά συνέπεια απαλλαγμένος από το φόρτο των πεποιθήσεων των ιδιωτών και των Δογματικών φιλοσόφων οι οποίοι πιέζονται διπλά από τις περιστάσεις: από εκείνα που τους συμβαίνουν και από τις πεποιθήσεις τους για αυτά.¹³

Η ζωή του Σκεπτικού είναι ελαφρότερη από του κοινού ανθρώπου, όχι διότι δεν προβληματίζεται για τον κόσμο γύρω του αλλά γιατί κατανοεί τη βαθύτερη σχέση που έχει με αυτόν και δεν προσθέτει σε αυτήν τίποτα το επιβαρυντικό και παράταιρο.

Παραλλήλως, ο Σκεπτικός ζει προσαρμοσμένος στο περιβάλλον του, όχι με κομπορμισμό και αδιαφορία αλλά επειδή αναγνωρίζει ότι η πρακτική του βίου έχει ανάγκη από ορισμένα παθήματα (που αφορούν κατά κύριο λόγο την κάλυψη βιοτικών αναγκών), από ορισμένα ήθη και έθιμα και από κάποιες τέχνες. Αυτό του επιτρέπει να απολαμβάνει θα λέγαμε από κοινού κάποιες παροχές του απλού βίου με τον ιδιώτη, δίχως όμως να στερείται την *άταραξία* του αφού σε όλα αυτά συμμετέχει *άδοξάστως*.

¹³ ΠΥ, I, 1.29-1.30.

Ένα ακόμα στοιχείο που καθιστά ελκυστικό τον Σκεπτικισμό είναι η βαθιά αισιοδοξία που έχει για την ύπαρξη της αλήθειας που φανερώνεται μέσα από την επιμονή στη ζήτηση της. Επειδή ακριβώς αποκλείει τη δογματική στάση, αφήνει ανοιχτό το πεδίο για περαιτέρω διερεύνηση που ναι μεν στοχεύει στην αλήθεια, δεν υποδουλώνεται ωστόσο από αυτόν τον στόχο, όπως ενδεχομένως συμβαίνει με τους Δογματικούς που θεωρούν ότι κρατούν την αλήθεια μονίμως στα χέρια τους και δεν δέχονται την παραμικρή αμφισβήτηση για αυτό. Δηλώνει κατά τον τρόπο αυτό ότι η φιλοσοφία είναι μια άσκηση που αυθόρμητα και χωρίς σχολαστική μεθόδευση θα οδηγήσει το φιλόσοφο σε μια κατάσταση όχι μυστηριακής αρμονίας με τον κόσμο και τα γινόμενα σε αυτόν (όπως ενδεχομένως να προτείνουν ανατολικές φιλοσοφικοθρησκευτικές τάσεις), αλλά αντίληψης της ισοσθένειας των λογισμών, *έποχης* και εν τέλει, φυσικής για τον Σκεπτικό *άταραξίας*.

Ο Πυρρώνειος δύναται δίχως αμφιβολία, να ζήσει με τον Σκεπτικισμό του καθώς δεν πρόκειται για έναν σκεπτικισμό της νεότερης φιλοσοφίας, δηλαδή ριζικό ή ακραίο που να εμποδίζει το φιλόσοφο από το να πράττει τα τετριμμένα της καθημερινής ζωής που είναι αναντίρρητα απαραίτητα για την επιβίωση. Αντιθέτως, ο Πυρρώνειος έχει φαινομενικά μια μάλλον συνηθισμένη ζωή. Αυτό που έχει σημασία είναι το *άδοξάστως* που μας μεταφέρει στο μεταφυσικό επίπεδο και ενδεικνύει το βάθος της σκέψης του φιλοσόφου.

V. Επίλογος

Η *ἀταραξία* ως σκοπός της Πυρρώνειας σκέψης καθίσταται αυτό που ξεχωρίζει τον Πυρρώνειο καθώς αυθόρμητα τον φέρνει σε θέση πλεονεκτική έναντι των Δογματικών και των απλών ανθρώπων. Η Σκεπτική στάση απαιτεί από το φιλόσοφο να είναι «*ἀκόλουθος καὶ τῷ βίῳ*»¹⁴ όπως ο πρώτος Σκεπτικός κατά την παράδοση, ο Πύρρων.

Υπό αυτή την έννοια, είναι αμφισβητήσιμο κατά πόσον θα μπορούσε κάποιος σύγχρονος φιλόσοφος να ισχυριστεί ότι είναι Πυρρώνειος. Η συζήτηση ωστόσο για τις έννοιες και τις προτάσεις του αρχαίου Σκεπτικισμού μπορεί να διευρυνθεί σε πολλαπλά επίπεδα και να θέσει προβληματισμούς ακόμα και εντός ενός πλαισίου σύγχρονης φιλοσοφικής αναζήτησης.

¹⁴ Διογένης Λαέρτιος, IX,61 στο Δημόπουλος, Στ., Σέξτος ο Εμπειρικός, Πυρρώνειες Υποτυπώσεις Α΄, Ζήτηρος 2002.

Πρωτογενής Βιβλιογραφία

Σέξτος Εμπειρικός , Πυρρώνειοι Ὑποτυπώσεις.

Δευτερογενής Βιβλιογραφία

Οι Σκεπτικοί: Αναγνωστικό της Αρχαίας Σκεπτικής Φιλοσοφίας – Εισαγωγή στον Κλασικό Σκεπτικισμό, Εισ. Ρ. Suber, Επιμ. Γ. Αβραμίδης, Θύραθεν 2003.

Δημόπουλος, Στ., Σέξτος ο Εμπειρικός, Πυρρώνειες Ὑποτυπώσεις Α΄, Ζήτρος 2002

Long A.A., Η Ελληνιστική Φιλοσοφία: Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί, ΜΙΕΤ 1990.